

IZ RIZNICE KARTOGRAFSKE ZBIRKE NUBBiH : THEATRUM ORBIS TERRARUM, Abrahama Orteliusa : neophodnost digitalizacije

FROM CARTOGRAPHIC COLLECTION OF NULBIH: THEATRUM ORBIS TERRARUM, by Abraham Ortelius : Necessity of Digitization

Sadžida Šahmanović, voditeljica Kartografske zbirke NUBBiH/ Head of Cartographic Collection NULBIH
Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine
National and University Library of Bosnia and Herzegovina
71 000 Sarajevo
sadzidas@nub.ba

Sažetak

Atlas Theatrum orbis terrarum Abrahama Orteliusa, čuvenog nizozemskog kartografa 16. stoljeća, smatra se pretečom modernih atlasa. U njemu su karte europskih kartografa tog razdoblja (A. Hirschvogela, S. Münstera, J. Sambucusa, G. Mercatora). U primjerku izdanom u Antverpenu 1592. godine, koji posjeduje Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, nalazi se nekoliko karata na kojima je prikazano područje Bosne i Hercegovine, sa brojnim mjestima, reljefom, rijekama i dr. Zbog toga su važne za proučavanje naše geografije, historije i historijske kartografije, a naročito naše kulturne baštine koja je dio evropske kulturne baštine. U doba europskih integracija to je od posebnog značaja. Iz tih razloga bi ovaj vrijedni atlas trebali što prije restaurirati i nakon toga digitalizirati. Za to su naravno potrebna sredstva koja moramo obezbijediti. Na taj način bi se najbolje zaštitio od daljeg oštećenja i lakše bi bio dostupan većem broju naših korisnika i ljubitelja atlasa i karata.

Ključne riječi:

karta, atlas, kartografija, Abraham Ortelius

Abstract

Atlas Theatrum Orbis Terrarum by Abraham Ortelius, famous Dutch cartographer from 16th century, is considered as ancestor of modern atlases. It contains maps of European cartographers of that age (A. Hirschvogel, S. Münster, J. Sambucus, G. Mercator).

An edition published in Antwerpen in 1592, which is now in possession of the National and University Library of Bosnia and Herzegovina, contains few maps of area of Bosnia and Herzegovina with numerous places, emossments, rivers, etc. This is why these maps are important for studying our geography, history and historical cartography, and particularly our cultural heritage that is a part of European cultural heritage. This is why we should repair this valuable atlas and then digitize it. Thus, the atlas would be best preserved from further damages, and it would be available to our users.

Keywords

map, atlas, cartography, Abraham Ortelius

Uvod

U Kartografskoj zbirci Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, pored karata, nalaze se i atlasi. Među njima su osobito važni stari atlasi. U toku granatiranja i paljenja zgrade Vijećnice 1992. godine, odnosno Narodne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine, izgorjelo je mnogo karata i atlasa. Jedan od sačuvanih starih atlasa je Theatrum orbis terrarum, nizozemskog kartografa Abrahama Orteliusa (Antwerpen, 1592. godine).

Korice ovog atlasa su prilično oštećene, kao i nekoliko karata. Sadrži karte koje su izradili poznati kartografi tog doba. Potrebna je hitna restauracija korica i nekoliko karata. S obzirom na to da se digitalizacija za sada pokazala kao najbolji vid zaštite, trebalo bi ga digitalizirati. Na taj način bi se ovaj vrijedni primjerak sačuvao od daljnjih oštećenja. Pored ostalih karata, u ovom atlasu se nalazi poznata karta Svijeta *Tipus orbis*

BOSNIACA 73

terrarium, S. Münstera, na kojoj je unesen naziv Bossena (Bosna), te karta Illyricuma, Ioannesa Sambucusa, a zatim Schlavoniae, Croatiae, Carniae, Istriae, Bosniae finitimarumque regionum nova descriptio, Augustina Hirschvogela, Nürnberg, 1578., te Romani imperii imago, na kojoj je ucrtan Illirycum, rijeka Sava i Dinarsko gorje i dr., a na kojoj je takođe Illyricum sa rijekama Savom i Drinom, A. Orteliusa 1579. godine. Ove karte predstavljaju dio naše kulturne baštine, a istovremeno i europske baštine, pa bi zbog toga ovaj atlas trebao imati prioritet prilikom digitalizacije vrijedne građe Specijalnih zbirki NUBiH.

Holandsko pomorstvo, trgovina i kartografija

Dominacija Španije i Portugala u pomorstvu i trgovini koncem 16. stoljeća se postepeno gubi. Primat preuzimaju zemlje koje se sve brže razvijaju kao Holandija, Engleska i Francuska. Revolucionarna borba za oslobođenje Niederlanda (današnja Belgija i Holandija) od španskog apsolutističkog režima (za vrijeme vladavine Filipa II) sve više uzima maha. Na čelu borbe bila je mlada buržoazija. Sticanjem neovisnosti, 1579. godine, Holandija se počela brže razvijati, osobito njena brodogradnja, pomorstvo i trgovina. Amsterdam je postao veliki trgovački centar za raznovrsnu prekomorsku robu, koja se posredstvom njenih trgovaca prodavala po cijeloj centralnoj Europi. Španija i Portugal su na sve načine pokušavale da pruže otpor holandskoj ekspanziji. Koncem 16. i početkom 17. stoljeća Holanđani su sve češće plovili Atlantskim i Indijskim oceanom. Radi upoznavanja pomorskih puteva i dalekih zemalja organizirali su mnoge ekspedicije. "Istočno-indijska trgovačka kompanija", koja se brzo razvila i obogatila, preuzima monopol u trgovini sa Indijom i otocima Malajskog arhipelaga, a kasnije i sa Kinom, Japanom i Australijom (Abel Tasman, 17. stoljeće).

To takođe pospješuje brži razvoj geografije i kartografije, koje tada doživljavaju svoj procvat pojavom radova Abrahama Orteliusa, Gerharda Mercatora i Lukasa J. Weegenera. Veliki kartografski centri postali su Amsterdam i Antwerpen. Tada je nastao prvi atlas sa pomorskim – navigacionim kartama Spieghel der Zeewaerd (Leiden, 1585. godine), L. J. Weegenera, a faksimil ovog atlasa se takođe nalazi u kartografskoj zbirci Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine.

Orteliusova karta svijeta u obliku elipse *Typus orbis terrarum* pojavljuje se 1559. godine, a 1570. njegov poznati atlas, *Theatrum orbis terrarum* (Izgled zemljine kugle).

Geograf i kartograf Abraham Ortelius (1527-1598, Antwerpen) smatra se osnivačem historijske kartografije, a njegov Atlas pretečom modernih atlasa. Proputovao je brojne zemlje i mjesta i u početku bio više trgovac nego znanstvenik. Tom prilikom je upoznao brojne ljude i karte, koje ponovo tiska i njima trguje, a kasnije na osnovu njih crtao nove. Tradiciju iskorišćavanja Ptolomejeve "Geografije" prekida Abraham Ortelius izdavanjem svoga atlasa, koji je doživio više izdanja na različitim jezicima. Prvi put nakon Ptolomeja nastaje potpun atlas svijeta, ispunjen modernim geografskim kartama koje su stvarali kartografi najčešće u doba renesanse.¹ Abraham Ortelius je napisao sadržaj. Karte je gravirao čuveni bakrorezac tog vremena Phillip Galle (1537-1612).²

Naš primjerak atlasa Abrahama Orteliusa *Theatrum orbis terrarum*. – Antwerpen: in officina plantiniana auctoris, 1592. godine. [XXI], [52] lista s geogr. kartama. + 77 [10] str.

Atlas sadrži sljedeća poglavlja:

Uvod sa osvrtom autora i Gerharda Mercatora o načinu nastanka atlasa,

Katalog autora karata, od Adalberga Sauracherusa, do Wolfgangusa Wissenburgiusa Basiliensa,

Index karata,

Popis regija, mjesta i ostrva od Albanije do N. Zelanda,

Sliku autora sa natpisom, a zatim slijede karte i prateći tekst.

1. *Orbis terrarum* u kome je naveden popis putnika i istraživača od Ptolomeusa Alexandrinusa, Aristotela, Strabona do Franciscusa Beleforestiusa Galice. Tu se nalazi karta svijeta: *Typus orbis terrarum* /A. Oreliusa. Antverpeni, 1587. - 1 geogr. karta : u bojama ; 36 x 50 cm, na listu 45 x 56 cm. Na njoj je Zemlja prikazana u obliku elipsoida, sa uporednicima i podnevcima. Karta je u bojama, a sa strane su lijepi kartuši, sa izrekama Cicerona i Senece.

2. Europa - tekst o regijama i zemljama sa kartom *Tabula Europae* / Sebastian Münster. - Nürnberg, 1587? - 1 geogr. karta : u bojama; 50 x 36 cm, na listu 45 x 56 cm.

Na njoj se uočava natpis Bossina, te rijeke Sava i Drina. Ovo je jedna od prvih karata na kojoj se nalazi naziv Bosna.

BOSNIACA 74

Sljedeće karte Azije, Afrike, Novoga svijeta Sjeverne, Južne i Srednje Amerike, regija, zemalja i otoka.

Od osobitog značaja za Bosnu i Hercegovinu i njenu kulturnu baštinu su sljedeće karte:

3. *Schlavoniae, Croatiae, Carniae, Istriae, Bossniae finitimarumque regionum nova descriptio* / Augustin Hirschvogel. – Nürnberg, 1565. - 1 geogr. karta : u bojama; 34 x 45 cm, na listu 45 x 56 cm.

Prikazana je Bosna i sjeverni dio Hercegovine. Na njoj također uočavamo velike praznine, naročito u istočnom dijelu. Autor sigurno nikada nije vidio Bosnu, već je karta nastala kompilacijom, kao i ostale karte iz tog razdoblja. Ova karta nema ucrtanu ni kartografsku mrežu, koja postoji na prethodnim kartama istog autora. Ipak je bolja od niza prethodnih karata. Reljef je bolje prikazan, ali je daleko od stvarnog, jer ne daje ni jedan naziv planine. Prvi puta na ovoj karti nailazimo na podjelu Bosne prema njenim prirodnim obilježjima. Sjeverni nizijski dio nosi naziv *Nieder Wossen* (Niska Bosna), a južni planinski dio *Ober Wossen* (Visoka Bosna). Tokovi rijeka su netačno prikazani. Ucrtano je više gradskih naselja s približno tačnim lokacijama u odnosu na rijeke. Pored niza nedostataka može se kazati da je ovo prva tačnija karta ove provincije.³

Illyricum / Iohannes Sambucus : Vienna 1572. - 1 geogr. karta : u bojama; 36 x 46 cm, na listu 45 x 56 cm.

Johannes Sambucus (Janos Zsamboki), mađarski geograf, historičar i kartograf, koji je djelovao u 16. st. u Beču. Na karti su ucrtane regije *Illyrica*, sa brojnim mjestima, rijekama i planinama. U jugoistočnom dijelu karte je *Bossna*, koja je ograničena na zapadu Unom i mjestima *Krupom*, *Kladušom*, *Bihaćom* i dr., a na sjeveru *Savom* i naseljima *Gradiškom* i *Brodom*. Južnu granicu prema Dalmaciji čine *Dinaridi*. Da se primijetiti da je prostor Bosne ispunjen sa manje toponima nego prostori ostalih regija *Illyrica*. Iz toga zaključujemo da Sambucus nije nikada ni bio u Bosni. To on i sam potvrđuje navodeći u kartuši da je kartu izradio po uzoru na *Hirschvogelove* i *Angelijsove* karte. Radi toga se i na ovoj karti pojavljuju iste greške kao na kartama koje je kompilirao.

Italiae novissima descriptio / auctore Jacobo Gastaldi⁴ *Pedemontano*. Venedig, 1561. - 1 geogr. karta : u bojama; 35 x 50 cm, na listu 45 x 56 cm.

Kartu je izradio italijanski kartograf Jacobo Gastaldi (1538-1565), predstavnik venecijanske kartografske škole 16. stoljeća. Na njoj je prikazana cijela Italija sa *Korzikom*, sjevernim dijelom *Sardinije* i *Sicilije*. Istočno je *Marae Adriaticum* (Jadransko more) i *Balkanski poluotok*. Prikazana je cijela istočna obala *Jadrana* sa otocima. Na njoj uočavamo nazive *Croatia*, *Lika*, *Japra*, *Bossena*, *Dalmatia*, *Albania* i dr. Ova je kao i većina renesansnih karata ukrašena kartušom i crtežima jedrenjaka.

Hungariae, descriptio / Wolfgango Lazius auct. Vienne, 1556. - 1 geogr. karta : u bojama; 36 x 50 cm, na listu 45 x 56 cm

Wolfgang Lazius (1514-1565), austrijski kartograf, koji je proputovao mnoge predjele Mađarske i izvršio više astronomskih opažanja. Kartu Mađarske izdao je 1556. godine, a kasnije je karta uvrštena u *Ortelijev atlas*.

Ovo je prva ratna karta Mađarske. Na njoj stoji da je izrađena za *Ferdinanda I*, koji je u to vrijeme vodio rat protiv *Osmanlija*.

U donjem dijelu karte primjećujemo naziv *Bosnia*, rijeku *Savu* sa pritokama i mnoga mjesta pored nje. Ovdje se pokazalo njegovo površno poznavanje ove provincije. Kao većina karata iz tog doba, i ova ima lijep kartuš.

Još jedna od lijepa i zanimljivih karata u ovom Atlasu je *Turcici Imperi descriptio*. Interesantno je da na karti nema naziva *Bosne*, iako je ona tada bila u sastavu *Osmanskog carstva*. Na karti je prikazana rijeka *Sava*, a na mjestu *Dinarida* pogrešno je ucrtana *Slavonija*. Ovo upućuje na to da autor ove karte nije nikada bio na našim prostorima, već je nastala kompilacijom nekih ranijih karata.

Literatura:

Gašparović, Ratimir. *Bosna i Hercegovina na geografskim kartama od prvih početaka do kraja XIX vijeka*. Sarajevo : ANUBiH, 1970.

<http://www.uni-mannheim.de/mateo/desbillons/atlas.html>

Nikolić Srećko. *Uvod u geografiju : istorija geografije i geografskih otkrića*. Beograd : Naučna knjiga, 1977.

Bilješke:

¹ Gašparović, Ratimir, *Bosna i Hercegovina na geografskim kartama od prvih početaka do kraja XIX vijeka*, Sarajevo: ANUBiH, 1970., str. 41.

² <http://www.uni-mannheim.de/mateo/desbillons/atlas.html>

³ Ibidem, str. 39-41.

⁴ Ibidem, str. 35-37.

BOSNIACA 75